

Zlata knjiga poljanske osnovne šole

Kaj je zlata knjiga? Kdaj so začeli vpisovati učence vanjo? In kdo je "zahteval" vodenje zlate knjige? Zakona ni!

Zlate knjige so zelo redek dokument iz preteklega šolskega življenja, ki pa so zelo zanimive ne samo za učence, ki so bili vanjo vpisani in ne samo za učitelje, kar je bila tudi njihova zasluga, da so imeli odličnjake na šoli¹.

O zlatih knjigah je tudi zelo malo napisanega in je zato tudi zelo malo virov, ki bi "zahtevali" ali priporočali vpis najboljših². Podatke o njih dobimo v samih zlatih knjigah, kolikor so ohranjene. V Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani hranijo 64 zlatih knjig. Vse šole na Slovenskem tudi niso imele zlate knjige.

Tudi avstrijski šolski zakon iz leta 1774, tj. Obči šolski red³, s katerim je cesarica Marija Terezija proglasila šolstvo za državno zadevo "politicum", v 22 členu govori le o *"vsakoletnem končnem izpraševanju učencev, ko naj bi pokazali znanje, nabrano med šolskim letom, in naj bi bili najpridnejši med njimi tudi obdarovani"*. Naslednje leto 1775 pa zasledimo v uradni metodiki⁴ poglavje o nagradah, v katerem avtor priporoča vpis v knjigo z imeni najpridnejših učencev. Iz te knjige, ki ne pove, kakšna naj bo, naj bi ob zaključku spraševanja ob delitvi nagrad in pohval brali imena tistih *"ki so bili vredni nagrad in pohval"*.

Felbigerjeva metodika je dala učiteljem dovolj točna navodila o uporabi teh knjig, kakor tudi o sami slovesnosti. Običajno je bila taka slovesnost ob zaključku letnega semestra. Najprej so prebrali imena obdarovancev. Darilo je bila običajno nabožna knjiga s posvetilom. Nato pa so prebrali imena pohvaljenih. Slovesnost je bila na šoli v navzočnosti prosvetnih in cerkvenih dostojanstvenikov domačega kraja, staršev in učencev.

Ob tej priložnosti je morala biti knjiga, v katero so vpisovali učence, primerno opremljena. Običajno je bila vezana v rdeče ali rjavo usnje ali platno z zlato obrezo, in po tem je tudi dobila ime zlata knjiga, za razliko od črne, ki so jo tudi vodile nekatere šole,

ker je bila vezana v črno platno s črno obrezo, črnim napisom na nekoliko svetlejšem naslovu in temnejšem papirjem v notranjosti. Zunanji opremi zlate knjige je sledila tudi notranja, pisana z lepo in čitljivo pisavo.

Knjiga najboljših učencev pa je imela na naslovni strani tudi različen naziv: Zlata knjiga, Zlate bukve, Častna knjiga, Buch der Ehre, Ehrenbuch⁵.

Tudi uvodni tekst je bil zelo različen, od opisnega do zelo suhoparnega in kratkega. Tekst je bil napisan v slovenskem ali nemškem jeziku. Nekatere zlate knjige imajo samo slovenski, druge samo nemški, nekatere pa najprej nemški nato slovenski, kar je bilo zelo odvisno od učitelja in njegovega znanja jezika in narodne zavednosti. "Naslednji učenci zaslužijo zavoljo pridnega učenja in lepiga zadržanja pri očitnem spraševanju obdarovani in pohvaljeni biti", nato "Šolska darila zaslužijo", "Pohvaljeni zaslužijo biti".

Da so takratni učitelji, ki so imeli na šoli zlato knjigo, pripisovali nagrajevanju velik pomen, nam pove dejstvo, da so poleg zlate knjige vodili še drugo knjigo, v katero so zapisovali imena učencev s podatki o nagradi z utemeljitvijo nagrajevanja⁶. Poleg tega pa je Felbiger v metodiki priporočal to zapisovanje zato, da bodo imena najpridnejših učencev ohranjena tako, da bi se mogel učitelj v naslednjih letih ob nagrajevanju "zgledeovati" po zapisih⁷. Metodika je tudi priporočala imena obdarovanih in pohvaljenih natisniti in razmnožiti. Nekatere šole, zlasti v mestih, so ob semestru izdale Vabilo (Einladung) na javno skušnjo in Classification – razdelitev učencev po razredih z imeni nagrajenih in pohvaljenih⁸. Večina osnovnih šol pa si takega razkošja ni mogla privoščiti, zlasti ne podeželske.

Naslovna stran Zlate knjige poljanske trivialne šole v Poljanh, v katero so pričeli vpisovati najboljše učence leta 1840

Ob pregledu zlatih knjig pridejo na dan tudi značilnosti jezika, v katerem so zapisovali imena obdarjenih in pohvaljenih; značilne so tudi nekatere pripombe. Jezikovne spremembe pa so bile vidne tudi iz raznih zakonov, uredb in odredb, kar se je kazalo tudi pri vpisu v zlato knjigo. Poleg tega pa so vplivale tudi razne politične spremembe v 19. stoletju, ki so pretresale našo deželo ter pustile vidne posledice. Tako so nekateri učitelji pričeli z vpisi v slovenskem jeziku že pred letom 1848, nekateri po tem letu, več pa je zapisov po letu 1860. Po letu 1880 je veliko šol že opustilo vpis v zlato knjigo. Po vpisih v zlato knjigo pa ne moremo sklepati, v katerem jeziku so učitelji poučevali. Uradno so morali uporabljati nemščino, vendar je marsikateri učitelj, ki je opravil izpit na učiteljski pripravništvu, ki je

Verfassen für Züverläßig gehalten:

Ally's Kumb's

Mania Volman

Marin Löffelzweig

Chas. F. Johnson

L. Linde

Bitte Sie mich den Schaffer für bedankt zu sein:

Johanna Wörbs

Mina Shust

Blasius Klemenčič

Johann Schubitz

Ich bin sehr zu rufen.

Cynthia Volman

Elisabeth Riffner

Maxim Robur

James G. Thompson

James M. D.
Proctor

Maryannoff Fylyz

Paul Verbruggen.

M. Furetich

Lehren

Vpis učitelja Juretiča najboljših učencev v Zlato knjigo poljanske osnovne šole iz leta 1859, med njimi poznejši znani slikar Janez Šubic

so se pojavila tudi razna podtikanja o pristranosti in celo očitki o strankarski pripadnosti. Tako je bila tudi za učitelja odločitev o vpisu učencev v zlato knjigo pogosto zelo težka.

Namen prispevka je poleg splošnega uvodnega sporočila o zlatih knjigah in njihovem hvaljenem ali grajanem vzgojnem učinku predstaviti in opisati zlato knjigo poljanske

večji del potekala v slovenskem jeziku, slabo obvladoval nemščino in je, zlasti če je bil domačin, poučeval v materinem jeziku. Da je bil vpis v zlato knjigo odvisen od učitelja, je razvidno, saj so z odhodom dobrega učitelja vpis zanemarljivi in opuščali. Ko pa je na šolo spet prišel zavzet in dober učitelj, so z vpisi nadaljevali.

Večina šol je vpis najboljših opustila že konec 19. stoletja, le malo je takih, ki so z vpisom nadaljevale. Zakaj so opuščali zlate knjige, učitelji niso nikjer utemeljevali. Nekateri so menili, da zapisovanje v zlato knjigo goji med učenci zavist, po drugi strani pa dvomi o učiteljevi pravičnosti, pristranosti, mržnjo pri starših, katerih otroci niso bili nagrajeni, pa bi po njihovem mnenju morali biti; velikokrat

Šolske darila zaslužijo:

Tavčar Iera
 Tavčar Janez, Koornov.
 Rupar Mariana
 Čadež Mica.

Šo hvalo zaslužijo:

Demšer Tone
 Ušeničnik Jožef
 Bešk Miza
 Dolinar Johana
 Lubic Andrej
 Keršičnik Ana.

V Poljanah 5. Rimovca 1860.

Vpis najboljših učencev iz leta 1860, med njimi Ivan (Janez) Tavčar, poznejši pisatelj in politik

osnovne šole.

Zlata knjiga poljanske osnovne šole ima na rdečih platnicah, ki so že močno obledele napis z zlatimi črkami Ehren-Buch Na notranji prvi strani pa je napis Ehrenbuch der Trivialschule Pölland Errichtet im Jahre 1840 – Zlata knjiga trivialne šole v Poljanah, postavljena v letu 1840. Format 25 x 21.⁹ Letnica 1840 nam pove, da so v tem letu pričeli z vpisom najboljših učencev. V tem času je šolo vodil učitelj Matevž Juretič, rojen 28. decembra 1815 v Ložu. Leta 1834 je obiskoval šestmesečni pripravniški tečaj v Ljubljani. Konzistorialni (danes bi rekli strokovni) izpit je opravil 29. in 30. septembra 1835. Toda že od septembra 1834 do 1836 je bil domači učitelj pri okrajnem komisarju Logarju v Ribnici. Junija 1836 je postal pomočnik v Cerknici, z dekretom z dne 28. julija 1836 pa je bil premeščen za provizoričnega (začasnega) učitelja v Stari trg pri Ložu, nato 1837 k Sv. Juriju, 1838 pa začasno v Moravče. Leta 1839 je bil imenovan za učitelja v Poljanah, kjer je ostal sedem let.¹⁰

Učitelj Juretič je že v naslednjem letu uvedel zlato knjigo, kamor je v letnem semestru ob javnem spraševanju vpisal prve tri učence, ki so dobili nagrade, in šest pohvaljenih.

Obdarovani so bili Leonard Potočnik iz drugega razreda (oddelka) ter Ignac Oblak in Terezija Miklavčič iz prvega razreda. Pohvaljeni so bili Jakob Juretič, Johan Osebik,

*Enkrat bode tudi v naših ulicah somenj.
 Gorje mu, pri kateremu se miši in mačke
 bratijo. Nočem rajši nasiten kopati, ko lačen
 ležati. Teden krivičen krajcar deset pravič-
 nih sne.*

V Poljanah 31. avgusta 1859. Janez Šubica.

Lepopisni list Janeza Šubica, poznejšega slikarja, v zvezku Listi šolske mladosti v Poljanah leta 1859

Frančiška Kržišnik, Franc Furlan, Mariana Inglič in Urban Stanonik.

Učitelj Juretič je vpisoval odlične učence tudi ob spraševanju v zimskem semestru vse do letnega semestra 1846, ko je iz Poljan odšel v Radovljico. Imena učencev in učenk je pisal v nemškem jeziku – v gotici. Obdarovance in pohvaljence je vpisoval po oddelkih: oben – višji in unter – nižji.

Leta 1846 je prišel na šolo učitelj Franc Breznik, rojen 2. decembra 1814 pri Sv. Ani v Slovenskih goricah, ki je obiskoval pripravniški tečaj v Ljubljani 1832 in 1833, učil v Cerknici 1836 – 1841. Ker je medtem opravil konzistorialni izpit, je bil nameščen kot stalni učitelj v Dobu 1842. Leta 1846 pa je prišel v Poljane, kjer je ostal 28 let. Bil je med zelo delavnimi učitelji v škofjeloški občini, saj je leta 1868 še pred izidom osnovnošolskega zakona s prvim učiteljskim zborom podpisal škofjeloški učiteljski protokol o šolstvu. Iz Poljan je leta 1874 odšel v Olševke za pet let, nato je bil leta 1880 v Trsteniku upokojen. Umrl je leta 1904. v Kranju.¹¹ Učitelj Breznik je nadaljeval vpisovanje najboljših učencev in učenk v zlato knjigo. V nemškem jeziku je pisal do leta 1856. Priimke je že pisal v slovenskem, imena pa še v nemškem. Z letom 1857 pa so imena in priimki pisani v slovenskem jeziku. V tem letu je učitelj Breznik zapisal: *H koncu šolskega leta 1857 zaslužijo obdarovani biti Bajt Juri, Kobau Mina, Jesenko Reza, Dolinar Mina, Jereb Gregor, Vehar Nace. Pohvaljeni biti pa zaslužijo Ušeničnik Franc, Perko Jerni, Taučar Gregor*. Leta 1868 pa v zapisu med najboljšimi ni več obdarovancev, ampak samo *“Pohvaljeni zaslužijo biti”* in *“Dobro so se učili”*.

*Lakomnost je železna sukinja, ktera se izsleči ne da,
in s starostjo raste. Vič ko lakomnik ima, več
poželjuje njega serce je terdo ko kamun; gnada
božja ga ne omehči. Razbojnika na smertni
postelji poboljša; lakomnika pa ne.*

V Poljanah 31. avgusta 1860. Janez Tavčar.

*Lepopisni list Ivana Tavčarja, poznejšega pisatelja in politika, v lepopisnem zvezku Probschriften
v 1. razredu leta 1860*

Vpisi najboljših se vrstijo vključno do leta 1870, ko prenehajo vpisovati; ponovni zapis se začne leta 1876, ko je učitelj Breznik že odšel in je poljansko šolo vodil Jernej Ramovš, župnik in vodja šole. Učence je razdelil v višji in nižji "razdelek". V višjem oddelku je bilo pohvaljenih 24 učencev in učenk, v nižjem pa 10. Župnik Ramovš je vpisoval še leta 1877. Vpis v zlato knjigo je prekinjen kar za dvajset let, do leta 1899/1900, ko je poljansko šolo vodil nadučitelj Ivan Pipan. S šolskim letom 1902/03 pa je opis učencev, ki so se "odlikovali" zaključen s podpisom razredne šolske voditeljice Evgenije Pader, ki je občasno nadomeščala nadučitelja Pipana. Nadučitelj Pipan je šolo vodil do septembra 1902, nasledil ga je nadučitelj Lovrenc Perko, oktobra 1903. Nadučitelj Perko je vpisovanje najboljših v zlato knjigo prekinil.

Od leta 1857 so vpisi imen in priimkov v slovenskem jeziku. Znano je, da je učitelj Breznik tudi uradne knjige vodil v slovenskem jeziku, kar je razvidno iz šolske dokumentacije.¹² Ohranjene so tudi lepopisne vaje, pisane v lepem slovenskem jeziku, ki so jih učitelji predložili ob javnem spraševanju. Prvi znani zvezek je iz leta 1859 z naslovom *Listi šolske mladosti v Poljanah* leta 1859,¹³ v katerega so učenci v lepi tehniki pisanja morali pod učiteljevim vodstvom napisati stavek, ki jim ga je narekoval. Lepopisu so dajali velik poudarek. Priložen je list pozneje znanega slikarja Janeza Šubica, ki je bil to leto vpisan v zlato knjigo. Drugi lepopisni zvezek ali zvezek za lepopisne vaje pod naslovom *Probschriften*¹⁴ pa je iz leta 1860; v njem je lepopisna vaja pisatelja Ivana (Janeza) Tavčarja,

Šolske darila zaslužijo?

Šubic Andrej
 Dolenc Mica
 Dolenc Miha
 Szeta Pavl

Tokvalo zaslužijo

Šubic Mica, Stajfova
 Petercel Janez
 Šubic Juri
 Bratic Janez
 Čadež Uroš
 Šubic Mica, mlinska
 Šubic Mica, Stefanova.

V Poljanah 11. Kimovca 1862

Vpis najboljših učencev iz leta 1862, med njimi Jurij Šubic poznejši slikar

učenca prvega razreda, ki je vpisan v zlato knjigo kot drugi obdarjeni.

Poljanska osnovna šola je bila ustanovljena leta 1781, v času terezijanskih šolskih reform.¹⁵ Sredi 19. stoletja je imela všolanih kar 26 vasi in zaselkov in po pregledu šolske matice¹⁶ šoloobveznih 315 učencev in učenk, od teh pa je šolo obiskovalo 245 otrok. Osip je bil velik zaradi velike oddaljenosti, saj so nekateri imeli do šole kar 4 do 5 km. Toda kljub temu je bila poljanska šola znana kot dobra šola z dobrim učiteljskim kadrom, kar se je kazalo tudi po vpisu najboljših v zlato knjigo.

Iz poljanske šole je izšlo lepo število dijakov, ki so šolanje nadaljevali na srednjih in višjih šolah in so bili večinoma med najboljšimi. Naj omenimo samo nekatere vidnejše.

Bratje Šubic, znani slovenski slikarji. Janez ml. je bil vpisan v letih 1858/59 in 1865, Jurij v letih 1862 do 1865 in Alojzij leta 1876. Janez Tavčar je poljansko šolo obiskoval samo eno leto, toda že prvo leto šolanja je pokazal, da je nadarjen učenec. Ob zaključku šolskega leta je bil 5. kimovca 1860 vpisan v zlato knjigo kot drugi med štirimi obdarovanci in desetimi najboljšimi. Dober šolski uspeh in prigovarjanje učitelja Breznika sta starše

omehčala, da pošljejo sina v mestno osnovno šolo, kjer bi dobil boljše temeljno znanje za nadaljnje šolanje.¹⁷ Poljansko šolo sta obiskovala tudi teologa, filozofa in teološka pisatelja, brata Aleš in Franc Ušeničnik, vpisana v zlato knjigo leta 1876. Med mnogimi odličnjaki so bili vpisani v zlato knjigo tudi trije otroci nadučitelja Pipana, Gabrijela, Marija in Rudolf. Gabrijela in Marija sta postali učiteljici, Gabrijela na osnovni šoli na Trati – Gorenji vasi, Marija pa na javorski osnovni šoli.

Ob tem kratkem prikazu in predstavitvi zlate knjige poljanske osnovne šole, pisane s krajšimi presledki v letih 1840 do 1903, lahko zapišemo, da poljanska trivialka v narodnostnem pogledu ni bila med najslabšimi na Kranjskem, ampak prava narodna učilnica in da je bilo podajanje predpisane učne snovi kvalitetno in na zahtevani višini, da so učenci lahko nadaljevali šolanje na višje organiziranih šolah.

Iz prispevka o učencih, vpisanih v zlato knjigo poljanske šole, lahko razberemo, da je

Leta 1876.

zaslужijo očitno pohvaljeni biti:

- Višje Razdelje:*
- I. 1. Bogataj Milena – Tolenje Brdo št.: 1.
 2. Ušeničnik Franc – Poljane št.: 10.
 3. Subic Alojzij – Poljane št.: 39.
 4. Prevodnik Marija – Smolčno št.: 7.
 5. Pusič Marijana – Poljane št.: 18.
 6. Vodnik Marija – Kotovalje št.: 17.
 7. Arhar Franc – Tolenje Brdo št.: 15.
 8. Pintar Jeri – Gorenje Brdo št.: 4.
 9. Kržišnik Marijana – Log št.: 1.
 10. Pusto voh Franciska – Poljane št.: 33.
 - II. 11. Tavcar Katarina – Poljane št.: 27.
 12. Zemšar Vera – Tolenje Brdo št.: 16.
 13. Ušeničnik Aleš – Poljane št.: 10.
 14. Moholnc Anton – Kotovalje št.: 24.
 15. Petercel Jeri – Poljane št.: 21.
 16. Trokatič Marijana – Gorenje Brdo št.: 3.
 17. Jesenko Marija – Gorenje Brdo št.: 5.
 18. Sturm Ana – Poljane št.: 20.
 19. Zast Janez – Jarbine št.: 9.
 20. Rečar Janez – Lersl o Brdo št.: 26.
 21. Ažbe Franc – Volča št.: 26.
 22. Peko Katarina – Poljane št.: 35.
 23. Petercel Franc – Poljane št.: 21.
 24. Pintar Katarina – Gorenje Brdo št.: 4.

Vpis najboljših učencev iz leta 1876, med njimi tudi poznejša teologa, filozofa in teološka pisatelja Franc in Aleš Ušeničnik

ta šola dala celo vrsto sposobnih in nadarjenih učencev – ne samo tistih, ki so bili med najboljšimi –, ki so se uveljavili doma in po svetu. Mnogi med njimi so morali premagovati revščino ob pomoči duhovnikov in nekaterih učiteljev, ki so te nadarjene učence tudi odkrivali.

Opombe

- ¹ Eva Jeras: Zlate knjige. *Naši Razgledi*, 1958, str. 384.,
- ² Eva Jeras: *Pionirski list*, 1958/59 (15.10.), str. 5,
- ³ Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal – Haupt – und Trivialschulen 1774,
- ⁴ Felbiger: *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen*. Wien, 1775;
- ⁵ Razstavna zbirka – Slovenski šolski muzej.
- ⁶ Eva Jeras: Zlate knjige. *Naši razgledi*, 1958, str. 384.
- ⁷ Eva Jeras, Zlate knjige. *Naši razgledi*, 1958, str. 384.
- ⁸ Dokumentacija – Slovenski šolski muzej.
- ⁹ Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota Škofja Loka, *Osnovna šola Poljane*, šk. 1., Akc 281, 158
- ¹⁰ Josip Novak: *Učitelji in učiteljice na Kranjskem pred letom 1869*. Rokopis v NUK v Ljubljani.
- ¹¹ Novak, *prav tam*.
- ¹² ZAL. enota Škofja Loka, šk.1. Akc. 281, Skupni pregled enorazredne osnovne šole v Poljanah nad Škofjo Loko, šoloobvezni in šoloobiskujoči. Šolska matica dvorazredne ljudske šole na Poljanah 1894 – 1901.
- ¹³ ZAL – enota Škofja Loka šk. 5 Akc. 158, Listi šolske mladosti v Poljanah
- ¹⁴ ZAL – enota Škofja Loka šk. Akc. 158 Probschriften1860.
- ¹⁵ Dr Vlado Schmit: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I*. Ljubljana, 1963, str. 197 – Andrej Vovko: Iz zgodovine osnovne šole v Poljanah. *Loški razgledi*, 28 Škofja Loka, 1981, str. 232 – 244,
- ¹⁶ ZAL – enota Škofja Loka – Akc158 – Šolska matica 1894 – 1901,
- ¹⁷ Branko Berčič: Rod, dom in šolanje pisatelja Ivana Tavčarja. *Loški razgledi* 1, 1954, str. 86.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Goldene Buch der Grundschule in Poljane

Die Goldenen Bucher sind eine Seltenheit aus dem vergangenen Schulleben. Sie sind nicht nur für die Schüler, die eingetragen wurden, und für die Lehrer, deren Verdienst war, so gute Schüler gehabt zu haben, interessant.

Unter den 64 Goldenen Büchern, die im Slowenischen Schulmuseum aufbewahrt werden, befindet sich auch das Goldene Buch der Grundschule in Poljane. Ins Buch wurden die besten Schüler von 1840 bis 1903 eingetragen. Die Schule wurde im Jahr 1781 gegründet, Mitte des 19. Jahrhunderts besuchten sie 245 Kinder aus 26 Dörfern. Unter den bekannten Schülern dieser Schule waren der Schriftsteller Ivan Tavčar, die Maler Janez jr., Jurij und Alojzij Šubic, die Theologen und Philosophen Aleš und Franc Ušeničnik und viele andere.